

Fecr Yayınları: 439

FIKHİ VE İKTİSADİ AÇIDAN SALGIN DÖNEMİ

Editörler

Şahban Yıldırım
Abdurrahman Yazıcı
Mahmut Samar

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt

VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Ağustos 2021

ISBN: 978-625-7879-83-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FIKHİ ve İKTİSADİ AÇIDAN SALGIN DÖNEMİ

Editörler

Şahban Yıldırım
Abdurrahman Yazıcı
Mahmut Samar

Bölüm Yazarları

Musa Öztürk
Burak Çıkıryel
Ahmad Hersh
Abdumelik Kutluay
Abdurrahman Yazıcı
Adnan Oweida
Eda Kip
Faruk Aydın
Şahban Yıldırım
Mahmut Samar
Yusuf Erdem Gezgin
Meryem Yılmaz
Feride Sayın
Fatma Babacan

Ankara 2021

ÖN SÖZ

Dünya tarihinde insanlık yangın, deprem, sel, salgın hastalık gibi farklı tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu anlamda insanlığın karşı karşıya kaldığı en son felaket koronavirüs (Covid-19) olarak adlandırılan virüsün salgın halini almasıdır. Birey ve toplum sağlığı başta olmak üzere dünya genelinde hayatı bütünüyle etkisi altına alan bu salgın tüm insanlığı tehdit eden bir risk olarak gündemdeki yerini hala korumaktadır.

Mart 2020’de DSÖ’nün Covid-19’u pandemi ilan etmesiyle birlikte koronavirüs salgını tüm dünya toplumlarının ortak bir sorunu hâline geldi. Temizlik, maske, mesafe, karantina, kapanma, evden ve esnek çalışma gibi gündelik hayatımıza yeni kavramlar ve yeni pratikler ve ritüeller eklendi. Bununla birlikte pek çok farklı alanda bilimsel raporlar sunuldu, araştırmalar, tartışmalar yapıldı, projeler hazırlandı. Sağlık, tıp, gıda, ekonomi, eğitim, hukuk, sosyoloji ve psikoloji gibi temel alanlarda incelemeler yapıldı.

Bu çerçevede yapılan çalışmalardan biri de bu eserin vücuda gelmesinde ilham kaynağı olan “İbadet, Muamelat ve İktisadi Yönleriyle Salgın Dönemi Fıkhı” başlığını taşıyan TUBİTAK destekli araştırma projesidir. Proje, İslam hukuku açısından önemli zaruret hallerinde uygulanacak fihhi muameleleri tespit ederek ilgili deliller çerçevesinde ortaya koymaktadır.

Elinizdeki bu kitap, anılan proje kapsamında Aralık 2020’de Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ULİFAM) tarafından düzenlenen “Fıkhî ve İktisadî Yönleriyle Salgın” başlıklı çalıştayda sunulan tebliğ metinlerinden bir kısmını ihtiva

etmektedir. Eserde her biri kendi alanında uzman akademisyen ve araştırmacının hazırladığı özgün on üç bölüm yer almaktadır.

Bu kitaba bölüm yazmak suretiyle katkı sunan değerli bilim insanlarına içtenlikle teşekkür ederim. Çalışmaya, metinlerin hazırlanması ve gözden geçirilmesi aşamasında katkı sunan tüm değerli hocalarıma, yazıların tashih sürecinde kıymetli emeklerini esirgemeyen araştırma görevlisi arkadaşlarıma ve projenin başarıyla sonlandırılması, çalıştayın düzenlenmesi ve bu kitabın hazırlanmasında emekleri geçen Doç. Dr. Mahmut Samar ve Doç. Dr. Abdurrahman Yazıcı hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Son olarak bu çalışmaya ilham kaynağı olan projeyi destekleyen TÜBİTAK'a ve kitabın neşrini üstlenen Fecr Yayınevine şükranlarımı sunuyorum.

Eserin İslam hukuku ve katılım finansı alanına mütevazı bir katkı sunması ve başka çalışmalara ilham kaynağı olması temennisıyla. Saygılarımla

Doç. Dr. Şahban Yıldırım
Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ VE GELİR DAĞILIMINA YANSIMALARI: İSLAMİ İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	
<i>Musa Öztürk</i>	15
Giriş	15
1. COVID-19'un Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenleri Üzerindeki Etkisi	18
1.1. COVID-19'un Ekonomik Büyüme, Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranına Etkisi	19
1.2. COVID-19'un Tüketim Harcamalarına ve Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumuna Etkisi	21
1.3. COVID-19'un Genel Bütçe Gelir ve Harcamalarına Etkisi ve Borçlanma	23
1.4. COVID-19'un İhracat, İthalat ve Mal-Hizmet Dengesine Etkisi	24
1.5. COVID-19'un Ödemeler Bilançosuna Etkisi	25
1.6. COVID-19'un Dış Borç Stoku Üzerindeki Etkisi	26
1.7. COVID-19'un Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi	28
1.8. COVID-19'un Enflasyon Oranları Üzerindeki Etkisi	30
1.9. COVID-19'un İstihdam Düzeyi ve İşsizlik Oranları Üzerindeki Etkisi	31
1.10. COVID-19'un Rezervler Üzerindeki Etkisi	34
1.11. COVID-19'un Para Arzı ve Kredi Faizleri Üzerindeki Etkisi	35
1.12. COVID-19'un Borsa İstanbul (BİST) Üzerindeki Etkisi	39
1.13. COVID-19'un Altın Talebi Üzerindeki Etkisi	40
1.14. COVID-19'un Ekonomik Güven ve Beklentiler Üzerindeki Etkisi	41
1.15. COVID-19'un Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	43
2. COVID-19 Salgını Karşısında İslami İktisadın Önemi ve İslami İktisat Perspektifinden Çözüm Önerileri	49
Genel Değerlendirme ve Sonuç	58
Kaynakça	61

PANDEMİ DÖNEMİNDE KARŞILAŞILAN EKONOMİK SORUNLAR VE İSLAM İKTİSADI PERSPEKTİFİNDEN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

<i>Burak Çıkrıyel</i> -----	67
1. Giriş-----	67
2. Küreselleşme ve Salgın Hastalıklar Arasındaki İlişki -----	69
3. Covid-19 Salgınının Ekonomik Etkileri ve İslam İktisadi Kurumlarının Rolü -----	73
4. Covid-19 Sürecinde Tedarik Zincirinde Yaşanan Bozulmalar, Karaborsacılık, Narh ve Gıda Arzı Güvenliği -----	92
5. Sonuç ve Politika Önerileri-----	100
Kaynakça -----	105

KRİZ VE AFET DÖNEMLERİNE YÖNELİK İSLÂM İKTİSADININ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

<i>Abmad Favez Hersb-Abdumelik Kutluay</i> -----	109
Giriş -----	109
1. Kavramsal Çerçeve-----	110
1.1. Câiha -----	110
1.2. Afet -----	110
1.3. Kriz -----	111
2. İslam Hukukunda Zaruret Hali ve Beklenmeyen Hal Nazariyesi ----	112
3. Kriz ve Afet Dönemlerinde İslam İktisadi Kurumlarının İşlevleri----	118
3.1. Zekât Müessesesi -----	118
3.2. Vakıf Müessesesi-----	123
3.3. Hisbe Müessesesi -----	126
4. Kriz Dönemlerinin Kolay Geçmesini Sağlayan Bazı Uygulamalar ----	128
4.1. Toplumda Dayanışma ve Yardımlaşmanın Yaygınlaştırılması --	128
4.2. İhtikârın (Stokçuluk/Karaborsacılık) Yasaklanması-----	129
4.3. Narh (Resmi Tavan Fiyatların Belirlenmesi) Uygulaması-----	131
4.4. Borçluya Kolaylık Sağlanması -----	133
Sonuç -----	134
Kaynakça -----	135

'BEKLENMEYEN HAL' DURUMUNUN İSLAMİ FİNANSAL SÖZLEŞMELERE ETKİSİ

<i>Abdurrahman Yazıcı</i> -----	141
Giriş -----	141
1. Literatür Değerlendirmesi -----	143

2. Katılım Finansı Standartları ve “Beklenmeyen Hal”-----	145
3. Beklenmeyen Halin Sözleşmelere Etkisi -----	148
3.1. Kira (İcâre) Sözleşmesi ve Finansal Kiralama Sözleşmelerinde Beklenmeyen Hal -----	148
3.2. Hizmet ve İş Sözleşmeleri-----	151
3.3. Selem Sözleşmesinde Beklenmeyen Haller -----	152
3.4. İstisna (Eser) Sözleşmesinde Beklenmeyen Hâller -----	154
3.5. Sebze ve Meyvelerin Alım Satımında “Beklenmeyen Hal” (Câiha) 156	
3.6. Bağ-Bahçe Ortaklığında (Müsâkât) Beklenmeyen Haller -----	158
3.7. Beklenmeyen Hallerde Cezâi Şart-----	159
4. Alacakların/Varlıkların Tekâfül Yoluyla Sigortalanması -----	162
Sonuç -----	163
Kaynakça -----	165

ÖDEME YAPMAYAN BORÇLUYA UYGULANAN MADDİ CEZALARA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

<i>Abdurrahman Yazıcı-Adnan Oweida</i> -----	169
Giriş -----	169
1. Literatür Değerlendirmesi -----	170
1.1. Teorik Temelli Çalışmalar -----	170
1.2. Uygulamalı Ampirik Çalışmalar-----	173
1.3. Standartlar, Düzenlemeler ve Fetvalar -----	174
2. Borçluya Maddi Cezâ Uygulanıp Uygulanmayacağına İlişkin Fetva Kurullarının Kararları -----	175
2.1. Suudi Arabistan’daki Kıdemli Âlimler Konseyi’nin Kararı -----	175
2.2. Al-Baraka İslam İktisadı Kongresi (Nedvetü’l-Bereke)’nin Kararı 176	
2.3. AAOIFI Fıkah Kurulu Kararı -----	177
2.4. Râbitatü’l-Alemi’l-İslâmi İslam Fıkah Akademisi’nin Kararı ---	180
2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Fıkah Akademisi’nin Kararı -----	180
2.6. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Kararı -----	181
3. Borçluya Maddi Ceza veya Tazminat Uygulanacağına İlişkin Görüşlerin Dayanakları ve Delilleri -----	182
4. Değerlendirme: Adil, Hakkaniyete Uygun Bir Cezânın Gerekliliği ---	185
Sonuç -----	189
Kaynakça -----	191

GELENEKSEL İKTİSAT VE İSLAMİ İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE KRİZ VE EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

<i>Eda Nur Kıp</i> -----	195
Giriş -----	195
1. Krizlerin Tanımı ve Sınıflandırması -----	196
2. Kapitalizmin Tarihindeki Önemli Krizler -----	198
2.1. Spekülatif Balonlar ve İlk Krizler -----	198
2.2. Yakın Tarihteki Bazı Önemli Krizler -----	200
2.3. Covid-19'un Ekonomik Etkileri -----	203
3. Geleneksel İktisat Düşüncesinde Ekonomik İstikrarsızlığı Açıklamaya Yönelik Kuramlar -----	203
4. Kriz ve Ekonomik İstikrarsızlık Konusuna Yönelik İslam İktisat Düşüncesindeki Yaklaşımlar -----	215
4.1. Mâverdi'nin Ekonomiye Dair Düşünceleri -----	216
4.2. İbn Haldun'un Ekonomiye Dair Düşünceleri -----	218
4.3. Gazali'nin Ekonomiye Dair Düşünceleri -----	220
4.4. Makrîzi'nin Ekonomiye Dair Düşünceleri -----	221
Sonuç -----	223
Kaynakça -----	226

TÜRKİYE'DE COVID-19'A BAĞLI SOKAĞA ÇIKMA KISITLAMALARININ ONLINE SİGARA TALEBİNE ETKİSİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ: GOOGLE TRENDS ÇALIŞMASI

<i>Faruk Aydın</i> -----	235
Giriş -----	235
1. Veri ve Metodoloji -----	248
2. Bulgular -----	250
3. Sonuç -----	254
3.1. Çözüm Önerileri -----	254
Kaynakça -----	258

PANDEMİ DÖNEMİ İŞ VE İŞLEMLERDE HUKUK-ETİK DENGESİ

<i>Şabban Yıldırım</i> -----	265
Giriş -----	265
1. Erdemli Bir Dünya İnşa Etmek -----	267
2. Bireysel ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk -----	269
3. Yardımlaşma Etik İlkeleri -----	274

Sonuç -----	276
Kaynakça -----	277

KORONAVİRÜS SALGINI ÖZELİNDE OLAĞANÜSTÜ DÖ- NEMLERDE FETVA USULÜ

<i>Mabmut Samar</i> -----	279
Giriş -----	279
1. Ana Hatlarıyla Fetva ve İftâ -----	281
2. Salgın Döneminde Fetva Usulü -----	283
2.1. Fetva Verilecek Konuyu Anlamak (Tasavvur) -----	283
2.2. Temel Prensiplerin (Makâsıd) Gözetilmesi ve Öncelikler -----	285
2.3. Külli Kaidelerin İşletilmesi -----	287
2.4. Fetva Verenlerin Ehil Olması -----	288
2.5. Kolektif İctihat Yönteminin Benimsenmesi -----	289
2.6. Konuyla İlgili Fıkhi Hükümlerin Bilinmesi -----	291
2.7. Fetvanın Yol Açacağı Sorunların Gözetilmesi -----	293
2.8. Taabbüdülik-Tevkîfilik İlkesinin Korunması -----	294
2.9. İhtilaflı Meselelerde İdari Kararlara Uymak -----	295
3. Diğer Hususlar -----	296
Sonuç -----	297
Kaynakça -----	298

EHLİYET TEORİSİ BAĞLAMINDA SALGIN HASTALIK

<i>Yusuf Erdem Gezgin</i> -----	301
Giriş -----	301
1. Salgın Hastalık -----	303
2. Ölüm Hastalığı (Maraz-ı Mevt) -----	304
3. Ehliyet Teorisi Bağlamında Salgın Hastalık -----	309
3.1. Sözlü Tasarruflar Bağlamında Salgın Hastalıkta Ehliyet -----	310
3.1.1. Nikâh -----	310
3.1.2. Talâk -----	314
3.1.3. Muhâla'a -----	316
3.2. Mali Tasarruflar Bağlamında Salgın Hastalıkta Ehliyet -----	317
3.2.1. Bey' -----	318
3.2.2. İcâre -----	322
3.2.3. Kefâlet -----	323
3.2.4. İbrâ -----	324
3.2.5. Hibe -----	325
3.2.6. Vakıf -----	328

3.2.7. Borç Edası -----	331
3.3. Mali İbadetler Bağlamında Salgın Hastalıkta Ehliyet-----	332
Sonuç -----	333
Kaynakça -----	335

OLAĞANÜSTÜ DURUM FIKHI VE SALGIN DÖNEMİNDE BEDENİ İBADETLER

<i>Meryem Yılmaz</i> -----	341
Giriş -----	341
1. Olağanüstü Durum Fıkhi -----	342
2. Salgın Döneminde Bedenî İbadetler-----	346
2.1. Cuma Namazlarına ve Vakit Namazlarının Cemaatle Kılınmasına Ara Verilmesi -----	347
2.2. Salgın Hastalık Döneminde Namazlara Kunut Duası Eklemek	351
2.3. Cuma ve Bayram Namazlarının Kitle İletişim Araçları Vasıtasıyla Kılınması -----	353
2.4. Cenaze Merasimi ile İlgili Problemler -----	357
2.5. Namazlarda Saflara Mesafe Koymak -----	361
2.6. Sağlık Çalışanlarının Namazı -----	362
2.7. Sağlıklı Bireylerin Orucu -----	363
2.8. Salgın Hastalığa Yakalananların Orucu -----	364
2.9. Yüksek Risk Grubunda Olanların Orucu -----	365
2.10. Sağlık Çalışanlarının Orucu -----	365
2.11. Hac ve Umreye Gidişlerin Salgınla Mücadele Kapsamında Durdurulması -----	368
Sonuç -----	369
Kaynakça -----	370

MÜCBİR DURUMLARDA ZEKÂT

<i>Feride Sırma Sayın</i> -----	377
Giriş -----	377
1. Literatür Değerlendirmesi -----	378
2. Zekâtın Vaktinden Önce Verilmesi -----	379
2.1. Zekâtın Erken Verilmesine İlişkin Görüşler -----	380
2.2. Zekâtın Ne Kadar Erken Verilebileceğine İlişkin Görüşler -----	381
2.3. Değerlendirme -----	383
3. Zekâtın Ertilenmesi -----	383
3.1. Zekâtın Geciktirilmesine İlişkin Görüşler -----	383
3.2. Değerlendirme -----	385

4. Zekâtın Sarf Yerleri -----	386
4.1. Fakirler ve Miskinler-----	386
4.2. Müellefe-i Kulûb (Gönülleri İslam'a Isındırılması Arzu Edilenler) -	388
4.3. Borçlular -----	389
4.4. Yolda Kalmışlar-----	391
Değerlendirme ve Sonuç -----	392
Kaynakça -----	393

HAMDAN B. OSMAN'IN İTHÂFÜL-ÜDEBÂSİ ÇERÇEVESİNDE KARANTİNANIN MEŞRUIYETİ

<i>Fatma Babacan</i> -----	397
Giriş-----	397
1. Literatür Değerlendirmesi -----	399
2. Hamdan b. Osman: Hayatı ve Eserleri -----	401
3. İthâfül-Üdebâ: Amacı, Muhtevası ve Kısa Bir Değerlendirme -----	402
3.1. Birinci Bab: Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler-----	404
3.2. İkinci Bab: Görüş Farklılıkları ve Kıyas -----	407
3.3. Üçüncü Bab: Karantina Teşkilatı-----	409
Sonuç -----	413
Kaynakça -----	414